

УДК: 140.8 (477) (Сковорода)
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.14>

СРОДНА ПРАЦЯ У ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Катерина Откович

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра філософії
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті досліджується концепція сродної праці у філософії Григорія Сковороди. Сродна праця, шлях пошуку свого зацікавлення та призначення, має багато різних аспектів і особливостей. Процес знаходження людиною спорідненості в роботі є достатньо складний і багатограний. Філософ гуманіст Г. Сковорода зазначає, що процес пошуку залежить від здібностей людини, її схильностей, наполегливості, часу та обставин. Сродна праця не є одиничним вибором на все життя, вона залежить від затребуваності у суспільстві та від особистісного розвитку людини.

Ідеєю сродної праці пронизані всі твори Г. Сковороди. В одних творах він безпосередньо розмірковує про сродну працю, її вплив на людину, про природу людини, яка розкриває шлях до знаходження сродної праці. В інших творах Г. Сковорода може не згадувати саме про працю і діяльність людини, втім розмірковувати про поняття які є тісно пов'язані з сродною працею. Це можуть бути роздуми про природу людини, про щастя, про необхідність пізнання себе, про нерівну рівність, покликання і таланти. Втім, незмінним залишається те, що шлях пошуку сродної праці сприяє формуванню у людини певних ціннісних орієнтирів, і знаходження свого призначення сприяє реалізації та закріпленню цих орієнтирів.

У філософській концепції Г. Сковороди немає єдиного і чіткого визначення, що таке сродна праця та як її знайти для себе. Сродна праця може проявитися через єдине заняття впродовж життя, а може змінюватися декілька разів, в залежності від зовнішніх обставин та внутрішніх переживань людини. Сродна праця може бути посвятою, роботою, яку не оцінює сучасність, але має більш вище сакральне значення, а може бути заняттям, яка приносить користь оточуючим та вигоду самій людині. Сродна праця також може бути грою, в процесі якої людина відчуває життя, азарт, безтурботність, і зовсім не ставить акцент на серйозності, вигоді та суспільному внеску.

Ключові слова: сродна праця, щастя, призначення, гра, обов'язок, вигода.

Григорій Савич Сковорода, видатний український філософ, гуманіст, святкує триста років з року свого народження. Впродовж багатьох років його творчість і залишений нам спадок продовжував досліджуватися, розкриватися та аналізуватися багатьма українськими літературознавцями, мистецтвознавцями та філософами. Його пронизана метафорами та символами спадщина досі залишається нерозгаданою і нерозкритою, адже кожне наступне покоління має можливість перерисувати ці твори та бачити в них ту силу, мораль, символіку, яка стає суголосною сучасності.

Григорій Сковорода привніс в українську філософсько-культурну традицію чимало антропоцентричних ідей, які об'єднані довкола проблеми буття людини. Людина, яка є мірилом цього світу, сама здатна вибудувати правильний простір довкола себе, вчитися споглядати і чути природу, і розуміти механізми і складові щастя. На людину покладається важлива і складна місія дослідити і зрозуміти великий світ макрокосм, в якому панують гармонія та взаємозалежність і взаємопроникність елементів, які під впливом

божественного формують систему, своєрідний живий організм, куди, як невід'ємний елемент включене людство.

Постановка проблеми. Г. Сковорода впродовж трьох століть залишається незмінним українським гуманістом, послідовником Сократа, людинолюбом, чия філософія змушує людину до саморефлексії, пошуку свого істинного призначення та чесності з собою.

Філософську спадщину Г. Сковорода досліджувало чимало науковців, серед яких, такі імена, як: І. Захара, І. Іваньо, М. Кашуба, А. Пашук, Ф. Поліщук, І. Гузар, Л. Ушкалов, М. Фіглевський, О. Савчук, В. Прокопенко, В. Погребенник та багато інших. Науковці досліджували різні аспекти філософії Г. Сковорода, зокрема його онтологічну та гносеологічну систему, аксіологічну концепцію, етичні та релігійні погляди. Концепція сродної праці також розглядається різнобічно. Кожен з авторів привносить своє бачення і осмислення. Тому, варто зосередити увагу на цьому багатогранному явищі та дослідити всі можливості реалізації та пошуку сродної праці в залежності від часу, історії, особистих вподобань, очікувань та ціннісних орієнтирів людини.

Метою статті є дослідити, як у творчій спадщині Г. Сковорода розкривається концепція сродної праці, та розкрити різні підходи, які повинна застосовувати людина для реалізації свого покликання.

Основний виклад матеріалу. *Концепція сродної праці та шляхи її пошуку.*

На думку Григорія Сковорода, реалізація людини у діяльності, яка є її покликанням, це щастя, логічна та природня потреба кожної людини. Саме тоді людина буде щасливою, коли пізнає себе, розпізнає свої покликання.

Вільна праця за покликанням є «сродня» праця, яка вирішує проблему людського щастя і сенс людського буття. Вона виступає як внутрішня потреба і найвища насолода. «Сродня» праця сприяє реалізації реальних сил людини, прояву її творчого потенціалу, дає їй можливість знайти сенс свого буття, радість в насолоді працею, а не тільки її результатами. Отже, природа справжнього щастя полягає у відкритості душі людини для суспільства і світу через «сродню» працю [3, с. 33]. Досліджуючи питання сродної праці як базової, буттєвої необхідності, можна прослідкувати взаємозалежність сродної праці і щастя, того суб'єктивного почуття цілісності і реалізованості: ««Сродня» праця є формою відтворення суб'єкт-об'єкт – суб'єктного взаємозв'язку, тобто єдності особистих і суспільних інтересів. «Сродня» праця є головною онтологічною передумовою цілісності буття особистості, власне, щастя як суб'єктивної форми усвідомлення цієї цілісності. Перспективою подальших дослідницьких пошуків є вияв критеріїв «сродності» задля пом'якшення соціальних наслідків «несродності» [3, с. 33].

1. Сродна праця та негативні емоції. Людина, долучаючись до різної діяльності, випробовує себе, свої вміння, сили і зацікавленість в даній праці. Не можна знати одразу, без попереднього досвіду чи лише теоретично осмисливши, чи може бути покликання до певного роду діяльності. Звісно, не можливо і не варто кидатися у спроби і випробовувати все. Тут також необхідно дослухатися до себе. Але важливо, щоб на перешкоді людині не стали лінь, сум чи втома, через які вона відмовиться від спроб і покине певну працю ще і не почавши її. Г. Сковорода особливо звертає увагу на такі стани людини, як сум, туга і нудьга. Саме вони є на перешкоді будь-якої активності, ініціативності, творчості, і можуть покласти кінець тим спробам, які ще не відбулися, виробивши в людини небажання пошуку, а можуть спотворити відчуття, позбавивши людину задоволення від певного виду діяльності. Людина, яка перебуває від впливом «бісівської спокуси» сумом, тугою чи нудьгою втрачає весь смак життя. Ніщо довкола не розважить її, і, навпаки, у всьому знайде вона негатив, який не може здолати: «Ця мука позбавляє душу здоров'я,

розуму, Миру, позбавляє куражу і приводить в розслаблення» [4, с. 644]. Це є хвороба душі, яку людина повинна долати. Хоча не завжди вона може зрозуміти, що є під таким впливом, адже цей стан буває прихований. В такий період не варто шукати покликання чи досліджувати свої вподобання. Така людина нічим не задоволена: сусіди їй видаються мерзеними людьми, не цікавими забави, остогидлими розмови, вона нарікає на свій народ і звичаї своєї землі. «Хворому всяка їжа гірка, послуга противна...» [4, с. 644]. Якщо ж певна діяльність постійно супроводжується сумом, то така діяльність не може бути сродною. Нудьга чи сум є ознакою, що діяльність не приносить задоволення, отже вона не буде провокувати творчих пошуків, розвивати натхнення.

2. *Сродна праця реалізується в дії.* Людина може мати і звичайні сумніви. Кожна людина від природи має сумніви, і ці сумніви, в силу об'єктивних обставин, пов'язані з соціумом, попитом на такий різновид праці, статусом, очікуванням. Г. Сковорода обмірковує ці сумніви. Не можна знати чи певна праця є спорідненою, бо праця це діяльність, а не обмірковування про неї. До всього треба докласти зусилля і бути працелюбним і лише в процесі можна зрозуміти чи даний різновид діяльності приносить задоволення. Працелюбність це шлях до щастя, бо це одночасно, і дослідження сутності людини, і онтологічне поєднання мікрокосму людини з її визначеним божественним призначенням: «Звідки ж візьметься праця, якщо немає бажання і старанності? Де ж візьмеш бажання без природи? Природа є всьому першопочатковою причиною і саморухомою пружиною. Вона є матір'ю бажанню» [5, с. 651]. Джерело бажання лежить всередині людини, воно закладене природою, відповідно і працелюбність, як бажання праці, також закладена в людині. Тому, дослухаючись до себе людина докладає зусиль, старанності, намагається відчутти ремесло і стати вправною в ньому. В цьому процесі вона і досліджує, чи дане ремесло є сродним її природі і бажанню.

3. *Сродна праця як процес.* Реалізація покликання людини відбувається не лише в отриманні результату, а і у процесі. Сродна праця постає у філософа не як робота на результат, а як процес, який може бути тривалістю у все життя. В такого індивіда, нагорода за роботу буде не в плодах цієї роботи, не в прибутку чи якомусь матеріальному благові, нагорода буде в процесі, в тривалості, в задоволенні від участі, у взаємодії з об'єктом свого натхнення, у спільній залученості з однодумцями. Сродна діяльність яка розгортається в процесі приносить йому задоволення від самого залучення індивіда в цю діяльність. Процес роботи постає як захоплюючий, цікавий, такий, що не відпускає людину в буденність. Цей процес і приносить задоволення, тому тут нудьга чи сум не можуть бути присутніми. Загалом, така ідея праці як втягнутості в процес, перегукується з концепцією гри Й. Гейзінги [2]. Сродна праця як процес є довготривалою, оскільки людина продовжує свою насолоду, добровільною, без жодного примусу і творчою. Сродна праця, як вільна дія є складовою щастя, наслідком нашого вільного вибору і реалізацією нашої природи. Сама праця часто постає як гра в Г. Сковороди, саме тому, що є невимушеною, природною, спонтанною і очікуваною. І тут знову виникає ідея порівняти працю з грою: «Одним з аспектів нашого усвідомлення гри є її несерйозність. Тут мова йде також про фізіологічні характеристики людини: посмішку або сміх... Справжня гра пов'язана з натхненням, а не з істеричною збудженістю. Будь-яка гра є перш за все вільна дія. Гра за наказом вже не може бути грою, вона буде лише її імітацією» [1, с. 17]. У грі важливий процес, залучення у гру, відчуття цього шляху. Звісно, винагорода є бажаною, але трапляються ігри, коли винагорода наприкінці гри є не такою значною, як сама участь і отримання задоволення саме від процесу. Процес гри, як і діяльності людини, це тривале залучення в часі і занурення в особливості даної діяльності, і необхідно, щоб ця тривалість викликала азарт,

залученість, задоволення та удосконалення своїх навиків. У Г. Сковороди у відомій байці «Бджола та шершень» зображається саме такий процес гри-сродної праці. Бджола говорить шершневі на його зауваження, що «Нам незрівнянно більша Забава збирати мед, аніж їсти його» [6, с. 171]. Шершень зауважив, що бджола занурена в процес збирання меду, яким ласують люди, і потім забирають його собі. Натомість бджола віддає свою працю і не має винагороди. Г. Сковорода пояснює, що для бджоли сродна праця є в збиранні, а не в меді, бо процес збирання є її природою, яку вона реалізовує і від того щаслива. Далі філософ продовжує наводити приклади, пов'язуючи задоволення від процесу, який є природний і тварина (в даному випадку) слідує своїй природі. Кіт ловить мишку і насолоджується процесом. Ловити – це є його призначення і гра. Мишка вже є його здобиччю, коли вона впіймана, а не лише тоді коли вона буде ним зіджена. І не обов'язково вона має бути зіджена, адже ловити – це задоволення, впіймати це кульмінація задоволення і винагорода. Філософ продовжує наводити приклади: «Спитайте вашу гончу собаку, коли вона веселіша? Тоді, – відповідає вам, – коли гоню зайця. Коли смачніший заєць? Тоді, – відповідає мисливець, – коли ганяю» [6, с. 172]. Природа закладає як в тварину, так і в людину потяг до певної діяльності. Тварина не супротивиться, і саме тому, по її поведінці ми можемо це легко побачити, адже тварина інстинктивно слідує своїй природі. Людині набагато складніше знайти всій природній поклику, оскільки треба зважувати багато різних чинників при виборі чи пошуку сродної праці. Тут Г. Сковорода дотримується думки, що ці соціальні умовності є перешкодою, адже вони є наслідком людської захланності, гордості, пихи.

4. *Сродна праця як передумова для щастя.* Людина перестала вміти бачити важливе, розуміти справжню цінність речей, радіти простому, жити в духовній злагоді з собою. Саме тому пошук покликання це повернення до своєї природи, яка є божественною, і протистояти якій немає сенсу. Саме тут у філософа поєднуються дві концепції: сродної праці і щастя. Сродна праця – це внутрішня інтенція людини, яка розкривається в її природі і це робить людину щасливою. Інші пошуки щастя будуть залишатися лише спробами, коли людина буде гнатися за соціальними умовностями, такими як статус, матеріальні блага, слава, відомість, які на перших початках будуть помилково сприймати як шлях до щастя: «Ті, хто задовольняється багатством, почестями, владою та іншими зовнішніми атрибутами земного існування, роблять величезну помилку, стверджуючи, що вони досягли щастя. Вони отримують не щастя, а його привид, образ, який у кінцевому рахунку перетворюється на прах. Г. Сковорода наполегливо підкреслює, що люди переважно вступають на легкий шлях його видимості. Він стверджує, що не в насолоді щастя, а в чистоті серця, в духовній рівновазі, в радості» [10, с. 156]. Звісно концепція щастя не розкривається виключно через сродну працю, але без сродної праці його не може бути. Щоб бути щасливою, людина повинна відкрити для себе декілька простих істин, прийняти їй і запровадити в своєму житті. Сродна праця є однією з таких умов. Як щастя, так і сродна праця у філософі не залежать від матеріального достатку, слави, почестей, суспільного статусу та навіть здоров'я. Можна бути багатим і здоровим і не почуватися щасливим. Також, можна бути багатим і здоровим, але робити роботу без задоволення, мучитися на ній, і не відчувати сродності праці до свого заняття. Тут можна провести тотожність: бути щасливим – це займатися улюбленою роботою, віднайти сродну працю, або, займатися улюбленою працею, яка приносить насолоду тобі і користь іншим – почувати себе щасливим. В цьому рівняння відсутні такі складові як здоров'я, достаток, багатство. Вони важливі для людини, але є лише додатком, доповненням до щастя, якщо людина відчуває цей стан. В байці «Зозуля і косик» Г. Сковорода розмірковує про справжнє життя, тобто життя з внутрішньою гармонією і в гармонії з природою. Справжнє життя є щасливим, і воно містить сродну працю певної людини, як

складову загального блага. «Щасливий той, хто поєднав сродну власну працю з загальним благом. Це є справжнє життя. І тепер можна зрозуміти наступне Сократове слово «одні живуть щоб їси і пити, а я їм і п'ю, щоб жити» [7, с. 167]. Г. Сковорода неодноразово звертається до Сократа, щоб підсилити важливість певної думки. В даному випадку філософ ставить наголос, що щасливе життя народжується з простоти, зі скромного споживання, з простих потреб, бо коли людина споживає більше ніж треба, це є марнота і захланність. Вона призводить до хвороби душі і тіла. «Щастя – просте, і за змістом, і за формою. На підставі такого його розуміння філософ проповідував простоту життя, бідність (але не аскетизм, а розумну достатність), задоволення, яке впливає із спілкування людини з природою» [10, с. 156].

5. *Сродна праця як задоволення від процесу діяння.* Сродна праця в першу чергу це праця в задоволення. Коли є внутрішнє покликання, відчуття важливості праці для загалу, як складової частини певної великої мозаїки, що підтримує життєдіяльність людства, така праця сприймається легко, і ніколи не є мукою чи покаранням для людини. Все, до чого людина докладає надзусилля, які виснажують її як фізично так і духовно, не є тим, що є спорідненим для неї і що варто в житті робити. Тут знову варто повернутися до твердження Г. Сковороди про природу нашого бажання: «Покликання в праці є джерелом радості. Якщо людину її праця не розвеселяє, не наповнює радістю, то до такої праці в неї немає сродності, тоді людина нещасна» [7, с. 168]. Праця за сродністю є легкою і приємною. Звісно, в кожній діяльності можуть виникати проблемні моменти, коли необхідно докласти зусиль, щоб вирішити їх та налагодити процес. Втім, якщо це є діяльність за покликанням, людина сприймає таку роботу як частину, складову свого життя, і творчо, нестандартно підходить до вирішення проблем. Праця є джерелом радості, наповнення, духовного піднесення і основою для побудови спокійного життя в радості і розвитку. Якщо цього не відбувається, то людина не знайшла ще свою сродність. Тоді не буде розвитку, навчання, досконалості і прогресу: «Але коли сродності немає, скажи, будь ласка, що може привести в досконалість навчання» [8, с. 164]. Філософ наполягає, що людині треба пройти процес самопізнання, розібратися зі своїм покликанням, жити згідно своїх відчуттів і не боятися бути в простоті і скромності, адже це і є шляхом до щастя, щоденного увесеління, радості, доброзичливого ставлення до себе і світу: «В хорошій людини кожен день свято» [7, с. 168]. Хороша людина, яка все ж дослухалася до себе, пізнала себе, живе надалі в злагоді з собою і світом, з натхненням виконує свою роботу, відчуває радість від життя і ділиться цією радістю з іншими, і в такої людини «кожен день свято».

6. *Сродна праця, яка приносить матеріальну вигоду.* Г. Сковорода також описує сродну працю, як таку, що прогодує людину. Варто зауважити, що в його творах описуються різні види сродної праці, і людині треба знайти свій шлях. Праця яка прогодує, дасть стабільність і можливість вижити, і відчуття безпеки і стабільності в найближчому майбутньому. В своїй концепції така сродна праця, де людина отримує стабільну винагороду достатню для прожиття відрізняється від сродної праці, де для людини важливий процес – гра, чи праці, яка включена в загальне благо. Втім, для когось це буде найбільш прийнятний варіант, який дасть впевненість, стабільність, позбавить життєвих страхів і дасть можливість добудувати спокійне, впорядковане життя. Людина, яка знайде свою сродну працю в ремеслі, що прогодує, не прагне надлишку чи достатку. Вона чесно працюватиме в своєму ремеслі, щоб забезпечити себе найнеобхіднішим і в цьому буде щаслива. Бо, повертаючись до ідеї щастя, воно не буває в захланності, надлишку, надмірності, коли людина знищує себе тим, що не є природнім. Відчувши важкість праці, цінність свого ремесла, людина буде задоволена заробленим і не потребуватиме розкошів: «Будь який

достаток збідніти і висохнути як озеро може. А чесне ремесло є необхідним джерелом, не надлишкового, але безпечного достатку. Яка велика кількість багаттв кожен день перетворюється в жebraків. В цій кораблетрощі єдиною гаванню є ремесло. І не даремно Платон сказав: «Всі королі з рабів, і всі раби відроджуються з королів». Це буває тоді, коли владика всьому, час, знищує достаток» [9, с. 163]. Все матеріальне тлінне, воно може зникнути в часі, людина може втратити всі свої здобутки, і з ними втратити себе, свій спокій, своє життя. І лише ремесло, та сродна праця, що прогуде людину завжди є завжди при ній.

Висновки. Концепція сродної праці у філософії Г. Сковороди є складною і багатогранною. Не можна вирізнити єдиного правила чи шляху, яким людина могла б скористатися для полегшення процесу пошуку своєї спорідненої праці. Г. Сковорода наводить різні приклади сродної праці: праця, яка є важливою для загального блага, хоча може бути недооціненою в суспільстві; праця на результат, коли винагорода є важливою складовою для людини, і не важливо, чи ця винагорода є матеріальним збагаченням, славою, шанною чи впливом; праця, як дія, рух, динаміка, азарт, гонитва, пошук і переслідування, як у мисливця, який переслідує здобич, і результатом тут є перемога над собою і обставинами, здолаття труднощів, досягання нових порогів. Праця у нього виступає стимулом і мотивом до життя і прогресу, як особистісного так і суспільного, і шлях до пошуку своєї сродної праці також складний. Філософ наводить лише деякі характерні ознаки, як можна розпізнати чи правильний людина зробила вибір, чи ні, але залишаючи людині право на помилку, закликає її знову прийматися до пошуку.

Список використаної літератури

1. Гаджиев В. Поняття гри в гуманітарному знанні. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Вип. 4, 2013. С 16 – 19.
2. Гейзінга Й. "Homo Ludens". Київ: "Основи", 1994. – 250 с.
3. Скворцова К. «Сродня» праця як онтологічна передумова щастя. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 2'2014. – С 33 – 38.
4. Сковорода Г. Картина зображення біса, що називається сум, туга і нудьга / Г.Сковорода // Повна академічна збірка творів/ Харків: «Майдан», 2011р – С. 664 – 668.
5. Сковорода Г. Дружня розмова про духовний світ / Г.Сковорода // Повна академічна збірка творів/ Харків: «Майдан», 2011р – С. 649 – 656.
6. Сковорода Г. Бджола і шершень/ Г.Сковорода // Повна академічна збірка творів/ Харків: «Майдан», 2011р – С. 171 – 172.
7. Сковорода Г. Зозуля і косик / Г.Сковорода // Повна академічна збірка творів/ Харків: «Майдан», 2011р – С. 166 – 167.
8. Сковорода Г. Собака і кобила / Г.Сковорода // Повна академічна збірка творів/ Харків: «Майдан», 2011р – С. 164 – 165.
9. Сковорода Г. Жаби / Г.Сковорода // Повна академічна збірка творів/ Харків: «Майдан», 2011р – С. 162 – 163.
10. Харченко Л. Ціннісні виміри концепту щастя у Григорія Сковороди. Вчені записки ТНУ ім. В.Вернадського. №2, 2020. – С. 55 – 60.

**RELATED WORK IN THE PHILOSOPHY OF HRYHORIY SKOVORODA
AS A CONCEPT OF DEVELOPMENT AND FORMATION
OF VALUES THROUGHOUT LIFE**

Kateryna Otkovych

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Philosophy
Universitetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article examines the concept of related work in the philosophy of Hryhoriy Skovoroda. Related work, a way of finding one's interest and purpose, has many different aspects and features. The process of a person finding kinship in work is quite complex and multifaceted. The humanist philosopher H. Skovoroda notes that the search process depends on a person's abilities, his inclinations, perseverance, time and circumstances. Related work is not a single choice for life, it depends on the demand in society and on the personal development of a person.

All works of H. Skovoroda are permeated with the idea of related work. In some works, he directly reflects on related work, its influence on a person, about the nature of a person, which opens the way to finding related work. In other works of H. Skovorod, he may not mention exactly the work and activity of a person, but he may reflect on concepts that are closely related to related work. These can be reflections on human nature, on happiness, on the need for self-knowledge, on unequal equality, vocations and talents. However, it remains unchanged that the path of finding related work contributes to the formation of certain value orientations in a person, and finding one's purpose contributes to the realization and consolidation of these orientations.

In the philosophical concept of H.Skovoroda, there is no single and clear definition of what kind of work is and how to find it for yourself. Related work can manifest itself through a single occupation throughout life, or it can change several times, depending on the external circumstances and internal experiences of a person. Related work can be dedication, work that is not appreciated by modernity, but has a higher sacred meaning, or it can be an occupation that benefits others and benefits the person himself. Related work can also be a game, in the process of which a person feels life, excitement, carefreeness, and does not put an emphasis on seriousness, benefit and social contribution at all.

Key words: related work, happiness, purpose, game, duty, benefit.